

Kirja-arviot

Kulttuurintutkimuksen uudet perusteokset

Fingerroos, Outi, Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi, toim. 2022. *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 429 sivua.

Kinnunen, Taina ja Juhana Venäläinen, toim. 2022. *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*. Tampere: Vastapaino. 481 sivua.

Toni Saarinen

Syksyllä 2022 ilmestyi kaksi laajaa, kulttuurintutkimuksen nykypäivää kuvastavaa yleisteosta: SKS:n *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät* (toim. Fingerroos, Kajander ja Lappi) sisältää nimensä mukaisesti kokoneiden tutkijoiden kirjoituksia tavoista, joilla kulttuurintutkimuksellista tieteellistä tietoa tuotetaan. Vastapainon *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*-teoksessa (toim. Kinnunen ja Venäläinen) kirjoittajat puolestaan keskittyvät tällaisen tieteellisen tiedon syntymisen reunaehtoihin ja konteksteihin. Viime kädessä molemmat kirjat käsittelevät kuitenkin niin samanlaisia aiheita, että eräät muutettavat – kuten tekijät ja useimmat tapaustutkimukset – muuttaen niiden takakansitekstit voisi vaihtaa keskenään. Fingerroosin, Kajanderin ja Lappin toimittaman menetelmäkirjan voi silti nähdä toimivan konkreettisen oppaana varsinkin etnografisen tutkimuksen teon eri vaiheisiin, kun taas Kinnusen ja Venäläisen toimittama kokoelma pohtii syvemmillä tasolla, tuorehkojen tutkimusten kautta, mistä tekijöistä tuotettu tieto voi koostua.

Kirjat eroavat myös nimiensä implikaatioiden suhteen. Molemmissa toimittajat muistavat mainita, kuinka *kulttuurien tutkimus* yleensä erotetaan *kulttuurintutkimuksesta*. Kinnusella ja Venäläisellä ”kulttuurintutkimuksen” alle niputtuvat sekä kulttuurien tutkimus, joka on alat (kuten sosiologian, folkloristiikan ja antropologian) yhdistävä kattokäsite, että brittiläisessä koulukunnassa kehittynyt yhteiskuntakriittinen

lähestymistapa (s. 10). Fingerroosilla, Kajanderilla ja Lapilla keskiössä on vain ensin mainittu, ja sekin aloiltaan rajatumpana (s. 12). (Tässä arviossa käytän Kinnusen ja Venäläisen tapaan ”kulttuurintutkimusta” molemmat merkitykset kattavana.)

Kirjat on suunnattu paitsi perustutkinto-opintoja suorittaville opiskelijoille myös pidemmälle urallaan edenneille tutkijoille sekä kaikille niille, jotka tahtovat päivittää tietonsa kulttuureita eri näkökulmista tutkivien alojen kehityksestä. Kirjojen mittavuuden ja laaja-alaisuuden kannalta nämä tavoitteet täyttyvät, mutta perinpohjaisuus tekee teoksista kokonaan luettuina raskaita niille, joilla on aiheista jo perustiedot. Kokemus saattaa silti olla valaiseva. Kokoelmassa näkee selvästi toistuvia teemoja, argumentteja ja kiteytyneitä ilmaisuja, jotka hallitsevat nykytutkijoiden ajattelua. Tämän voi lukijasta ja lukijan päämääristä riippuen tulkita yhtä hyvin kirjojen vahvuudeksi kuin lukukokemusta tylsistyttäväksi heikkoudeksi. Ainakin se osoittaa tarkasti kulttuurintutkimuksen vallitsevat tyylit, diskurssit ja tavoitteet.

Käytännön välineitä valikoitavaksi

Kulttuurien tutkimuksen menetelmiä eniten määrittävä termi löytyy toimittajien johdannosta, kun he kirjoittavat alansa *logoksen* merkitsevän oppeja, periaatteita ja ajattelun välineitä (s. 8). Kirjassa on nimenomaan käytössä hyväksi havaittuja *välineitä*, joskus abstraktimmin ja joskus konkreettisemmin. Hallitsevaan rooliin nousevat eettiset ohjeistukset, aineiston asiantuntevan käsittelyn tavat sekä tulosten esittämisen ja jatkokäytön tekniikat. Kaikissa näissä painottuu se, että ne mahdollistavat tieteen(alan) jatkuvan muutoksen ja kehittymisen. Kirjan ensimmäisissä luvuissa on kuitenkin myös avattu tätä muutosta alan historiassa sekä kulttuurintutkimuksellisen tiedon luonnetta teoreettisella tasolla.

Analyysimenetelmiä käsittelevät luvut kattavat laajan skaalan aineellisesta virtuaaliseen ja aistikokemuksellisesta tekstuaaliseen. Välimuotoja ja yhdistelmiä ei niitäkään näin monialaisessa teoksessa sivuuteta. Käytännönläheisempää päätä edustavat esimerkiksi haastattelutyyppien lajittelut Pilvi Hämeenahon, Eerika Koskinen-Koiviston, Minna Mäkisen ja Nina Väkeväisen luvussa ”Havainnointi ja haastattelu” sekä Jari Kupiaisen ”Audiovisuaaliset kentätutkimusmenetelmät”-luvun tekniset ohjeet tiedostojen tallennusformaateista. Konkreettisimmillaan *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät* on sisältäessään napakoita tietolaatikoita, joihin sisältyy vinkkejä ja summauksia ranskalaisin viivoin. Viimeisenä lukuna Outi Fingerroosin ja Laura Starkin ohje tutkimussuunnitelman kirjoittamiseen alkaa jo vaikuttaa johonkin toiseen kirjaan kuuluvalta sisällöltä. Se ei ole silti missään mielessä turhaa lisäpainoa eritellessään monia tutkimuksen alun haasteita.

Näiden artikkelien sekaan on ripoteltu kolme katsausta, jotka esittelevät ikään kuin ”ulkoisia” lähteitä, joiden kanssa tutkija voi olla vuorovaikutuksessa. Minna Mäkinen käsittelee museoita, Jyrki Pöysä arkistoja ja Arja Turunen aineistoja, jotka on tuottanut joku muu kuin tutkija itse. Noin nelisivuiset katsaukset jäävät pintapuolisiksi eivätkä anna merkittävää lisäarvoa metodiartikkelien oheen. Varsinkin Mäkisen museokatsauksen sisältö tuntuu ennemminkin toimittavan alan mainoksen virkaa kuin kuvaavan museoiden ja tutkimuksen yhteyksiä.

Vaikuttaa itsestään selvältä, että *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät* on tarkoitettu luettavaksi valikoiden ja pidemmällä aikavälillä. Ihmistieteissä säännöllisesti toistuvat sudenkuopat vaativat epäilemättä samojen huomioiden tekemistä, samojen ongelmien erittelyä ja samojen ratkaisujen tarjoamista. Siksi toisiaan suuresti muistuttavat ohjeet ja väitteet

esimerkiksi tutkimuksen eettisyydestä toistuvat niin eri metodien (kuten haastattelujen, audiovisuaalisten menetelmien ja digitaalisen etnografian) kohdalla kuin myös kahdessa erillisessä eettisyysluvussa sekä lopulta myös tutkimussuunnitelmaluvussa. Niin oleellista kuin tämä onkin, jokin tiivistys ristiviittausten avulla olisi palvellut niitä, jotka lukevat koko kirjan pyrkien saamaan kokonaiskuvan valtavasta aiheesta. Ja koska kirjaan kerran kuuluu tutkimusetiikkaluku omana kokonaisuutenaan, se olisi riittänyt vallan hyvin täydentämään muita lukuja silloin, kun kirja toimii kurssilukemistona.

Tiedonmuodostusta monessa ympäristössä

Kulttuurintutkimus tietämisen tapana näkee tutkittavan (eritoten etnografisen) tiedon yhdistyvän vuorovaikutteisesti ympäristöönsä kolmessa kategoriassa. Kirja on jaettu vastaaviin osiin. Tieto paikallistetaan osaksi tieteellistä yhteisöllisyyttä, tutkittavien kanssa muodostettua vuorovaikutusta sekä ihmisten ja "aineellisen maailman" katkeamatonta yhteyttä (s. 9). Näin mittakaavan kasvaessa siirrytään hiljalleen opiskelija- tai tutkijalukijan välittömästä "omasta" yhteisöstä "vieraaseen" ja vieraan kautta laajemmin jaettuun todellisuuteen. Samalla artikkelien posthumanistiset painotukset tulevat näkyvämmiksi ja sijoittuvat esimerkiksi tieteen ja taiteen liitoskohtiin, kuten Inkeri Aulan luvussa "Keskinäisen vaikuttamisen tie ja taide ympäristökriisien keskellä".

Kulttuurintutkimus tietämisen tapana rakentuu pitkälti professori Helmi Järviluoman johtaman SENSOTRA-hankkeen ympärille ja nojaa vahvasti aistietnografiseen kehykseen, mikä herättää paikoitellen kysymään, kuvastaako yleisellä tasolla liikkuva otsikko kirjan sisältöä parhaalla mahdollisella tavalla. Tietämisen tapojen moninaisuus tuntuu jäävän vajaaksi, kun kirjan kuudestatoista luvusta neljä käsittelee saman menetelmän, "aistielämäkerrallisen kävelyn", eri toteumia. Yhden tietyn koulukunnan vaikutus toki tuodaan esiin toimittajien johdannossa (s. 8), ja Helmi Järviluoma ja Jaana Vuori toteavat loppusanoissaan itsekkin "kummittelevansa" kirjan taustalla (s. 469). Keskeisinä nykytutkimuksen myötävaikuttajina heidän tutkimussuuntaustensa tietoinen välttely olisi epäilemättä ollut haitallista ja rajoittavaa. On kiistatta myös niin, että aistillisuus ja kehollisuus – osana laajempaa, kirjalle keskeistä materiaalista käännettä – ovat vasta vapautumassa aiemmin vallinneiden kulttuurintutkimuksen suuntausten varjosta ja siksi ansaitsevat tasapainotuksen nimissä erityishuomiota "yleisteoksessakin".

Parhaimmillaan *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana* on luvuissa, joissa kirjalle keskeisen materiaalin ja kehollisuuden teeman monipuolisuus paljastuu yllättävän ja kekseliään aihevalinnan kautta. Suosikkini nostan esiin Meri Kydön "Abiturientit melun tietäjinä"-luvun, jossa yhdistyy herkullisen monta erilaista tekijää: käsiteltynä aistina on kuulo, kokemus- ja tapahtumaympäristönä taas (monille meistä ainutlaatuisen mieleenpainuva) ylioppilaskirjoitukset ja aineistona tekstit, jotka ovat nuorten itsensä tuottamia. Kaiken huipuksi mukaan mahtuu myös sekä kriittinen analyysi kokeita tarkistavien opettajien valta-aseman merkityksestä että Kydön kuvaus omasta tutkimusprosessistaan.

Tämäkin kirja sisältää perinteisten tieteellisten artikkelien ohella pientä lisälukemista, jotka ovat vapaamuotoisempia pohdintoja ja vuorovaikutteisia kirjoituksia. Kiinnostavin puheenvuoro on Kirsti Lempiäisen ja Liisa Rantalaihon "Keskustelu yhdessä tietämisestä". Lempiäinen ja Rantalaiho rakentavat spesifin kuvan feministisen tutkimuksen yhteisön

mekaniikoista paitsi toisiin aiheesta kirjoittaneisiin viitaten myös pitkän uralta ajalta oma-kohtaisia kokemuksia jakaen.

Innokkaita kuvauksia opiskelijoille

Näen molemmat kirjat enemmän kulttuurintutkimuksen opintojaan aloitteleville kuin kokeneille tutkijoille suunnattuina. Kukaan ei varmasti kuitenkaan poistu tyhjin käsin. Opiskelijoiden alkuun auttamisen suhteen minua jäi silti kaiheartamaan eräs pieni mutta merkittävä asia. Molemmissa kirjoissa nostetaan esiin vaikuttava määrä varsinkin suomalaisten kulttuurintutkijoiden viime vuosikymmeninä tekemiä tutkimuksia, ja näiden moninaiset lähtökohdat, menetelmät, ongelmat, mahdollisuudet ja hyödyt käsitellään tarkkaan. Aineistoistakin tarjotaan kiitettävän paljon lainauksia. Mutta yllättävän monessa artikkelissa varsinkin *Kulttuurien tutkimuksen menetelmissä* jätetään kuvaamatta mainituista tutkimuksista se, millaisia tuloksia saatiin, mitä johtopäätöksiä niistä vedettiin ja millaisia seurauksia tutkimuksista havaittiin. Tämä ei toki ollut metodikirjan tehtävä, mutta arvelisin, että juuri lopputuloksista lukeminen hyödyttäisi ja inspiroisi esimerkiksi graduunsa valmistautuvia opiskelijoita. Se olisi vastannut toisella tapaa kysymykseen kulttuurintutkimuksen vaikuttavuudesta. Nyt kerrotaan paljon ja innokkaasti siitä, millaisista lukuisista asioista menetelmillä voidaan ottaa selvää; seuraava askel olisi ollut kertoa palkitsevista löydöistä selvyuden synnyttyä ja ratkaisujen löydyttyä.

Kaikkea ei voi tietenkään mahduttaa kirjoihin, jotka hipovat yhdessä tuhannen sivun rajaa. Kokoelmina molemmat ovat tasalaatuisempia kuin monet vanhemmat, ja vaikka aivan perusteista lähteminen rajaa kohdeyleisöä enemmän kuin takakansiteksteissä luvataan, aihe- ja kirjoittajavalinnat vaikuttavat harkituilta. Kokeneemman tutkijan on luultavasti terveellisintä harppoa lukujen johdantoja ja keskittyä kirjoittajien esityksiin omista tutkimuksistaan ja kokemuksistaan alalla.

FM Toni Saarinen on Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija, jonka erityisalaa ovat vastakulttuurit, vaihtoehtoiset uskomusjärjestelmät ja tavanomaisesta poikkeavat tietämisen tavat, kuten salaliittoteoriat ja maailmanloppuajatukset. Hän on Elore-kirja-arviovaava vuonna 2024.